

Владимирова В. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури
факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ХУДОЖНЬО-РЕЦЕПТИВНА МОДЕЛЬ БУТТЯ В РОМАНАХ ОЛЕНИ ПЕЧОРНОЇ «ГРІШНИЦЯ» Й «ФОРТЕЦЯ ДЛЯ СЕРЦЯ»

Анотація. У статті досліджуються художньо-рецептивна модель буття і специфіка характеротворення в романах Олени Печорної «Грішниця» й «Фортеця для серця». Автор у світлі жіночої екзистенції звертає увагу на такі загальнолюдські проблеми, як добро і зло, любов і ненависть, злочин і кара.

Ключові слова: сучасна проза, «жіночий роман», психологізм, філософський підтекст.

Постановка проблеми. Серед молодих українських письменників Олена Печорна заявила про свій талант досить потужно. Представляючи жіночу літературу, так звані «жіночі романи», які відразу надійно закріпилися на читацькому рівні, виокремилася самобутньою манерою моделювання художньої дійсності, психологічним розкриттям характерів своїх героїнь. Її твори приваблюють читачів динамічністю сюжетної схеми, актуальною проблематикою, емоційною наснаженістю, філософським підтекстом.

Творчість письменниці, попри активне входження в літературний процес, і досі залишається на початковому етапі багатогранного осмислення сучасною літературознавчою наукою, а тому актуальність дослідження є очевидною. Романи Олени Печорної значною мірою відображають інтенсивний стиль життя сучасної людини, орієнтують читача на дотримання споконвічних морально-етичних імперативів, пошук справжніх духовних цінностей із позиції гуманістичної етики, зрештою, учать, як цінувати справжні почуття й відстоювати їх.

Мета статті – розглянути особливості художнього осмислення письменницею багатогранного духовного світу сучасної жінки та специфіку характеротворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Олена Печорна зображує різнопланові характери, багатогранні форми психологічного захисту своїх героїнь у різних несприятливих життєвих ситуаціях, передає тонкі нюансування емоційних станів, що є виразними ознаками психологічної прози. Розгортання сюжетів протягом тривалого проміжку часу надає можливість читачам простежити різні моделі поведінки героїнь, які репрезентативні нашому часу, його морально-духовним запитам. Автор індивідуалізує кожного персонажа психологічними рисами, що є важливою складовою творення характеру.

Олена Печорна моделює багатопланові життєві ситуації, прагне зазирнути в безодню психологічних станів головних персонажів. Героїні її романів «Грішниця» й «Фортеця для серця» – жінки, на долю яких випадають різні життєві випробування, перебування їхнього «Я» в широкому спектрі екзистенційних станів. Психологічно-чуттєве, психоаналітичне начало, делікатне передання жіночої експресивності, тонке нюансування в зображенні психологічного стану жінки різних періодів

життя вирізняє її з-поміж сучасних молодих письменниць. Примітно, що в романі «Грішниця» автор звертається до такого прийому, як зворотна хронологія, що дає змогу актуалізувати попередні реалії життя героїні. У модифікованій ретроспективі минулого проступають важливі деталі внутрішнього стану головних героїнь, які надають можливість читачам зрозуміти мотиви та причини їхньої поведінки.

Домінуючим типом героя в зазначених романах Олени Печорної є жінка зі своїм складним внутрішнім світом, драматичними перипетіями життя, набуттям на різних етапах свого земного шляху життєво-психологічного досвіду. Фактично кожен із вищезгаданих творів є унікальною добре виписаною історією становлення жіночої особистості, пошуку нею духовних стрижнів у складних життєвих ситуаціях.

Життя головних героїнь романів «Грішниця» й «Фортеця для серця» зображене від раннього дитинства до зрілості, що дає авторові змогу на глибокому філософсько-екзистенційному рівні представити об'ємну рецептивну модель буття, вивести читача на широку проблематику як сферу, у якій виявляється авторська концепція світу й людини. Реалізована на різних рівнях тексту, вона частіше за все втілена в зображенні характерів персонажів, художньому конфлікті. Цей конфлікт будується на антиноміях *добро/зло, любов/ненависть, гріх/каяття, щасливе життя/життя, сповнене випробувань, життєвих потрясінь.*

У спектрі широкого діапазону проблематики художніх текстів письменниці виділяється проблема психотравматичної ситуації в житті людини, яка загострено сприймається через перебування в ній героїнь із раннього дитинства. Як відомо, усі процеси, що відбуваються в суспільстві, емоційно-духовна атмосфера сім'ї прямо чи опосередковано впливають на дітей, визначають характер їхнього мислення, особливості пам'яті, світосприйняття. Дитина, яка почувається в сім'ї зайвою, самотньою, непотрібною, тяжко переживає втрату батьківської уваги, любові, у майбутньому може потрапити в низку психотравматичних ситуацій, що закономірно призведе до зникнення в неї довіри до світу, близьких людей, внутрішнього спустошення, може стати причиною драми в дорослому житті. Реакція на психотравматичні дитячі ситуації, як констатував свого часу Зигмунд Фрейд, має широкий часовий діапазон, може бути відтермінованою на багато років, а внутрішні невідреаговані страхи блокують надалі шлях індивідуума до самореалізації [1, с. 307]. «Перші фобії функцій у дітей, – зауважував психоаналітик, – це страх перед темрявою й самотністю; перша часто зберігається все життя, в обох випадках відсутнє улюблене обличчя, котре за ними доглядає, цебто мати» [1, с. 410].

У романі «Грішниця» родинна оселя як духовно-буттєвий простір не тільки позбавлений сакральності, а й усвідомлюється як початок духовного спустошення, що надалі значною мі-

рою вплине на вибір специфічного засобу заробітку для врятування хворого сина, відчуття постійного внутрішнього страху. Із перших згадок жінки окреслюється непривабливий будинок батьків, у якому вона почувала себе непотрібною в маленькому брудному куточку: «У ньому лежав кинутий кимось одертий матрац і хустка, вся в дірках, проїдених міллю. Це й було ліжко дівчинки, яка не любила дивитися вгору. Вірніше, боялася, адже зі стелі спускалося довжелезне густе павутиння... Я знала, що в павутинні живуть павуки, і страшенно їх боялася, як і голоду, холоду, лайок матері, побоїв батька» [2, с. 19]. Батьки асоціюються в Лариси з постійними сварками, пиятикою. Маги – «завжди була напідпитку з черговим синцем на обличчі», батько «так люто ненавидів увесь світ, що часом здавалося здаден нищити самою силою думки, хоча зазвичай використовував для цього фізичну силу – грубу, дику, сліпу, помножену на якесь звіряче натхнення ... самотня дівчинка боялась самої думки про батька, вважаючи його найсильнішою істотою у світі своїх примар» [2, с. 20].

Джон Боулбі обґрунтував необхідність для дитини перебування в ранньому віці в атмосфері емоційної теплоти і прихильності до матері або людини, яка її замінює [3]. Ключова ідея його теорії полягає в тому, що мама не тільки дає життя, а й забезпечує дитині острівок безпеки, з якого вона починає освоювати світ, періодично повертаючись туди, де їй комфортно й ніщо не загрожує. Емоційна прихильність дітей до батьків дає їм відчуття безпеки та захищеності, а різноманітні порушення створюють підґрунтя для виникнення неврозів, особистісних проблем. Уже з раннього дитинства обидві героїні Олени Печорної перебувають у стані психічної депривації, коли їхні основні психічні потреби не задовольняються достатньою мірою впродовж значного проміжку часу. Лариса («Грішниця») і Леся («Фортеця для серця») позбавлені щоденного гармонійного спілкування з батьками, родиною, у якій би вони почували себе захищено та безпечно. Травматичні події для малої Лариси виникають при живих батьках, які ведуть аморальний спосіб життя, а Леся стає напівсиротою, з волі матері опиняється на вихованні в бабусі, де відчуває постійну потребу в спілкуванні з мамою.

У романі «Грішниця» письменниця психологічно тонко зображує низку життєвих ситуацій, пов'язаних із родинними взаєминами, які сприяють не тільки виникненню в подальшому житті головної героїні невротичних ситуацій, а й формують і закріплюють ще в дитячому віці почуття самотності, непотрібності, втрати довіри до людей. У романі ввесь час спостерігаємо пов'язане з цим тонке нюансування переживань Лариси, різноманітність чуттєвих деталей. Героїня твору змушена переживати глибоку душевну кризу через постійні життєві потрясіння, невиліковну хворобу, що призвело її до психічного виснаження, відчуття тривоги, психічно-емоційної дискретності. Ці симптоми негативно впливають на стиль життя головної героїні, внутрішній світ, у якому все «вже давно чорного кольору» [2, с. 11].

Леся з роману «Фортеця для серця» теж із раннього дитинства опиняється в психотравматичній ситуації, коли втрачає батька, залишається покинутою рідною матір'ю, потрапляє на виховання бабусі. Каталізатором нещастя в їхній родині стають спогади Зої Матвіївни про самогубство сина. З подальшої канви тексту постає негативне ставлення прибитої горем жінки до невістки, матері Лесі. Саме вона асоціюється в старій жінки з усіма негараздами в колишній родині її покійного сина, є причиною його самогубства. Щоразу звинувачення бабусі на

адресу мами болем відгукуються в серці маленької Лесі, яка знаходить для себе розраду від життєвих негараздів у малюванні, у спогадах про маму та надії її зустріти.

Поринаючи в колізії сюжету, відчуваємо актуалізацію автором мотиву прощення. Зоя Матвіївна не віддала решту життя після смерті сина на поталу вічному болю, а відкрила з часом свою закам'янілу від страждань душу маленькій онуці. Притлумлення материнського горя, душевних тортур відбувається поступово, проте невпинно: «... жінка таки потеплішала. Сама не збагнула, як це сталося ... і будинок без онуки – труна труною, хоч дошками двері й вікна забивай. А з дитиною живе...» [4, с. 44]. Із прощенням невістки до Зої Матвіївни приходять бажане вивільнення від ненависті та її руйнівного впливу на душу. За спостереженнями Н. Шевченко, «у «Фортеці для серця» головною героїнею є любов. А головним героєм, напевне, прощення... Сирота, яку виховала бабуся, вона щедро повертає душевне тепло й піклування всім, хто про неї дбає: бабі Зої, тітці Дусі, своїм подругам, – і не тому, що повинна, – вона просто не може інакше» [5, с. 6]. У романі один смисловий центр – сюжетні перипетії долі Лесі, її дорога до щастя, прагнення своїми вчинками, талантом робити світ кращим, природнішим.

Як і в «Грішниці» в цьому романі красномовними є пейзажні деталі, що увиразнюють душевний стан героїв у різних життєвих ситуаціях, допомагають глибше зрозуміти їхню модель поведінки. На думку Н. Герасименко, визначальною ознакою письменницького стилю Олени Печорної є такий важливий авторський прийом, як «введення у твір абстрактних понять та оживлення явищ природи. У романі вони стають персонажами і навіть можуть впливати на перебіг подій» [6, с. 60], це стає «родзинкою сучасної жіночої прози, адже від часів «Інтермеццо» М. Коцюбинського вітчизняні письменники такий психологічний прийом не використовували» [6, с. 60]. Пейзаж у романі є тим духовним простором, у якому завдяки вдало виписаним художнім деталям створюється емоційна тональність, суголосна стану душі персонажів. У творі наявні не масштабні, а ситуативні пейзажі, що втілюються в поодиноких реченнях. Персоніфікований образ вітру часто виконує релактивну функцію, гармоніює сприйняття маленькою дівчинкою складного дорослого світу чи сугестує її внутрішню рівновагу: «Вітер із рук крихти злизує й шумить вкрадливо, от тільки димар не збагне про що. Хоч, здавалося б, кому. Як не димареві, вітер розуміти? Аж ні, лише дівчинка той голос чує, бо киває головою... і плаче. Тоді вітер кучерика їй крутить врізномбіч, по обличчю пестить. Лоскоче. Втішає» [4, с. 45].

Устами головної героїні роману «Фортеця для серця» Олена Печорна наголошує на відповідальності людини не тільки за власні вчинки, а й за долю інших, стверджує, що людські серця «... гарячі. Холодні. Байдужі. Щирі. Скупі. Щедрі. Всякі. Однак більшість людей ховають серце за стінами, щоб воно не явилось світові, бо той, граючись, може й спопелити. Леся хоче крикнути голосно-голосно, щодуху: «не треба ховатися! Любіть! Краще згоріти, аніж жити за стінами!» [4, с. 360].

У рецептивній моделі буття автор уміло транслює читачам буттєво-метафізичні проблеми сучасної жінки, домінуючими з яких є внутрішній стоїцизм, пошук справжніх духовних цінностей, любов, милосердя. «Невимушеність, невивагливість сюжету, композиції та обов'язковий хепі-енд відволікають читачок від проблем сьогодення й налаштовують на позитивні емоції, дають віру в щасливе майбутнє, зрештою, нагадують про вічні цінності. Та, власне, і в «фемінних» творах, окрім

теми саморежисури жінки в житті, авторки намагаються розкрити й донести таємниці жіночої душі. Тому не дивно, що таку літературу читають і чоловіки, аби краще пізнати жінку», – зауважує Н. Герасименко [6, с. 64].

Висновки. Романи Олени Печорної переконують читачів у тому, що добро перемагає зло, а сила справжньої любові допомагає не тільки зберегти власний духовний простір, а й гармонізувати його зі світом. Саме тому вони й мають щасливе завершення. Твори Олени Печорної, на нашу думку, ще раз засвідчують, що креативна практика сучасного жіночого письма, яке посідає значне місце в загальнонаціональному літературному процесі, заслугоує на подальше докладне вивчення. Перспективи майбутніх літературознавчих досліджень можуть бути пов'язані з інтерпретацією художнього стилю письменниці, проблематики її романів, засобів характеротворення.

Література:

1. Фрейд З. Введение в психоанализ : [лекции] / З. Фрейд ; пер. с нем. Г.В. Барышниковой. – СПб. : Издательская группа «Азбука-классика», 2010. – 480 с.
2. Печорна О. Грішниця : [роман] / О. Печорна ; передм. М. Іванцової. – Х. : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. – 288 с.
3. Боулби Дж. Создание и разрушение эмоциональных связей / Дж. Боулби ; пер. с англ. В.В. Старовойтова. – М. : Академический Проект, 2006. – 238 с.
4. Печорна О. Фортеця для серця : [роман] / О. Печорна ; передм. Н. Шевченко. – Х. : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. – 368 с.
5. Шевченко Н. Чи буває боляче небу? / Н. Шевченко // Печорна О. Фортеця для серця : [роман] / О. Печорна ; передм. Н. Шевченко. – Х. : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. – С. 5–6.
6. Герасименко Н. Жіноча література: чи справді «рожева»? / Н. Герасименко // Слово і час. – 2015. – № 3. – С. 59–64.

Владими́рова В. Н. Художественно-рецептивная модель бытия в романах Елены Печорной «Грешница» и «Крепость для сердца»

Аннотация. В статье исследуются художественно-рецептивная модель бытия и специфика создания характеров в романах Елены Печорной «Грешница» и «Крепость для сердца». Автор в свете женской экзистенции обращает внимание на такие общечеловеческие проблемы, как добро и зло, любовь и ненависть, преступление и наказание.

Ключевые слова: современная проза, «женский роман», психологизм, философский подтекст.

Vladymyrova V. Literary receptive model of being in the novels by Olena Pechorna “The Sinner” and “The Fortress for the Heart”

Summary. Literary receptive model of being and specifics of creating characters in novels by Olena Pechorna “The Sinner” and “The Fortress for the Heart” is researched in this article. The author in the light of female existence pays attention to such universal problems as good and evil, love and hate, crime and punishment.

Key words: modern prose, “women novel”, psihologism, philosophical subtext.